

dalom legtöbb művelője. — A történetírás terén kell is a jó stílus, mert épen ez a tudomány az, melynek legközelebb kell jutnia a nemzethez, a közönséghez. Ez a tudomány áll legközelebb a szépirodalomhoz. Külföldön, hol sokkal nagyobb gonddal írnak történelmi műveket és kevésbé szárazon, mint nálunk, még azt a gondosságot sem tartják elegendőnek. A *Blackwood Magazin* augusztusi számában *Lang A.* panaszkodik, hogy a történelmet *csakis mint* tudományt kezelik, irodalmi mivoltára nem tekintenek s ezzel eltávolítják tőle az olvasók nagy részét. Nálunk, tisztelet a kivételnek, nem tartaná magát *tudósnak* egyikét adat közlője is, ha teméntelen *fölösleges* (mert a szükséges ellen nem szólok) jegyzet nélkül *ólomszürke- és ólomnehéz*-stílt nem kötne a megírivalójára. Holott Horváth Mihály, Salamon, Szilágyi és többen az újabb élők közül is eléggé bizonyítják, hogy lehet valaki jó tudós és jó stílista.

A jó stílisták közé tartozik Márki Sándor is, kinek e szóban levő művét élvezet olvasni. Vonzó előadása van, bánni tud a nyelvvel, művét a szaktudós és a nép fia egyaránt gyönyörűséggel olvashatja. Királynénk emlékének nem hervadó koszorút tett le, mely magyar szív, magyar nyelv virágából van kötve.

Említsük meg, hogy a munkát egész sereg kép díszíti s habár a Franklin-Társulat régi, nyugalomba tett kliséket is fölhasznált, van néhány igen szép és díszes, jó kivitelű új rajz is. A nyomdai kiállítás egyéb tekintetben is kifogástalan. A mű előlapján márványtábla-utánpot, rajta a mű címével, új és elmés ötlet. Márki Sándor műve ez idő szerint a legterjedelmesebb életrajza Erzsébet királynénak és egyike a legszebben írott magyar műveknek.

Dr. Gyulai Farkas.

A philosophia rendszere.

Müller J.: System der Philosophie. Mainz (Kirchheim) 1899. VII. 372. lap.
Ára 5 márka.

Müller tanár egyike a legelőkelőbb német kath. philosophusoknak. A liberális német kath. tudósok közé tartozik, kik Schell módjára a jesuitismus elodázásával a catholicismusba beleviszik „a haladás elvét“ s „egy reformkatholicismusban látják a jövő vallás“ képét. Egyike azoknak, kik védik „a tudomány szabadságát“ annak „a jezuiták és a kánonok által való leigázásával szemben“.

Különben Müller tanár írói munkássága nem a theologia, hanem a philosophia terén keresendő, s jelen munkája is hosszas philos. tanulmányainak érett gyümölcsként tekintendő. Anachronismusnak tűnik föl azonban előttünk, ha a mű címlapjának hátsó oldalán azt kell olvasnunk: Imprimi permissum. Dr. Joh. Mich. Raich, cons. eccl. et Can. cap. eccl. cathedr. (Moguntiae, die 20 Martii 1898.) Mert hát — szerintünk — egy püspökileg approbált „philos. rendszer“ leg-

alább is *contradictio in adjecto*, a mi mellett azonban meg kell engednünk, hogy szerző teljesen tájékozott a legújabb bölcselet történetének gazdag irodalmában és hogy rendszerre a problémáknak teljesen önálló feldolgozásán alapúl. E püspöki békók tehát az ő rendszerénél inkább a formát, mint a lényegét érintik.

Az egész tananyag 4 nagyobb szakaszra oszlik, a melyeknek elseje az ismeretelméletet, logikát és metaphysikát, másika a psychológiát, harmadika a morálphilosophiát és negyedike a vallásbölcseletet tartalmazza. Legbehatóbban, de talán egy philos. rendszernek keretén belül kissé terjengősen tárgyalja a psychológiát, de teljesen hiányzik az aesthetika, a melyet tán szerző is philos. disciplinának tart. Annak a bölcseletét „mint a természeti és művészeti szépnak“ a bölcseletét a múlt évben adta ki, s a német „Germania“ sietett is ajánlani e művet, mint „kath. állásponton modern szellemben átgondolt és feldolgozott elsőrangú aesthetikát“. Itt azonban ismét meg kell jegyeznünk, hogy egy „kath. aesthetikának“ vagy bármely felekezeti jellegű aesthetikának nincsen helye a philosophia rendszerében.

De térjünk át magának a tartalomnak ismertetésére.

Mindjárt a műnek első szakasza Cartesius rendszerének alapos czáfolata után a gondolkodó észből indul ki, s ez ész alatt a lélek puszta tevékenységével szemben „szellemi substantiát“ ért, a melylyel viszont szemben áll az ember közvetlen érzésében is gyökerező „tárgyas külvilág“. Ez alapon visszautasítja a testi világ realitása érdekében a szélső idealismust és absurdumra viszi annak összes deductio következtéseit. Kár, hogy e ponton tárgyalásának körébe bele nem vonta Schuppe és Avenarius, újabb modern philosophusoknak elméletét „a tárgyas tudatról“ és „közvetlen érzésről“.

Szerző továbbá a tér és idő realitásának s a testi világ téri és idői végeességének a tanát vallja. A psychológiában aztán sokat hivatkozik a tudós szerző a tudatról szóló teoriájára, a mely szerint a képzetek, mint a tudatban eredetileg gyökerezők, csak észrevevései a tudat eredeti tárgyainak. E teoriát, mely Platon eszmetanához látszik hasonlítani, rendszere „centrumának“ mondja a mű előszavában. Még a lélek eredetének és halála utáni sorsának kérdését is tárgyalja psychológiájában, s itt az első kérdésnél a creacionismust vallja, „míg a lélek halhatatlanságát a tökéletesedés ethikai eszméjére“ alapítja. E nélkül a halál „logikaellenes megszakítása volna a fejlődésnek“.

Gyengébbek szerző művének a morál- és vallásphilosophiáról szóló szakaszai. Szerző itt is teljesen tájékozott az újabb irodalomban, behatóan méltatja p. o. Meinong „psychologiai ethikai vizsgálódásait“, egészben véve azonban a főbb kérdések megítélésében nem tud kibontakozni a terméketlen scholastikai gondolkozásmód békóiból. Csak 2 példát említünk az ő morálphilosophiájából. A lelkiismeret szerinte pusztán csak „ein Verstandesurtheil“, „a tudásnak alkalmazása bizonyos

adott és meghatározott esetre“, vagyis nem más, mint „összessége a meggyőződéseknél“, mely, mint ilyen „miben sem különbözik az értelemtől“, tehát tisztán „formális természetű“. Mennyivel szebb Kantnak a meghatározása, a mely szerint a lelkiismeret „az emberben élő normális ítélőerő és bíróság“. Sőt szerző azt az állítást is kockáztatja, hogy a lelkiismeret megnyilatkozása, mint tisztán értelmi aktus, az érzülettel szemben a csendes mérlegelésnek jellegét viseli magán, s az erősebb lelki indulatokkal szemben valóságos regulátornak tekintendő. A lelkiismeret büntető hatalmában megnyilatkozó közvetlenség és érzés teljesen ismeretlen a szerző előtt. A lelkiismeretről szóló írásbeli nyilatkozatokat is ismeri szerző. 31 helyen szól az írás a *συνείδησις*-ről, de azért a klasszikus helyet Rom. 2. 15 még csak meg sem említi. De igazsága van abban, hogy a lelkiismeret fogalmánál észlelhető mai ingadozást, a mely szerint az részint „eine majestätische Offenbarungsquelle“, részint pedig „ein blosser sittlicher Trieb“, a modern protestáns ethika hártotta el. Kár azonban, hogy szerző jobban nem használta fel Gass, Kähler, Sommer, Seeborg, Ritschl, Weckesser és Elsenhaus-nak a lelkiismeretről szóló jeles monographiáit.

Morálphilosophiájának második jellemző példája a protestantismusnak a consilia evangelicákhoz való viszonyát érinti. „A protestantismusban“, úgymond szerző, a heroikus erények meg vannak bénítva, s a keresztyén élet a philistrosusnak és középszerűnek a jellegét viseli magán. Szinte fatálisak itt az ev. tanácsok, a melyeket p. o. Martensen csak egyes egyénekre vonatkozó „individuais köteleességeknek tart“. Természetes, hogy szerzőnek az ethikának ideálját „az egyes parancsok rendszerében“ látja, mely rendszer aztán a jezsuita morálban egy az emberi életet a legapróbb részletekig szabályozó virtuosus casuistikus morálnak a jellegével bír. Az evangélikus tökéletesedés elvét szerző nem ismeri. Az egységes erkölcsi életet nála a végére mehetetlen parancsoknak és köteleességeknek minutiosus sorozata váltja fel.

Ethikája tehát intellectualisticus jellegű, s ennek az intellectualismusnak a szolgálatában áll az ő vallásphilosophiája is. „A vallás“ szerinte „a maga összetevékenységében ismeret, érzés, akarat és cselekvőség“ egyaránt, de „legfontosabb benne az értelmi mozzanat“. Ez épen a vallásnak a dogmával s a hittani rendszerrel való azonosítása a catholicismusban. „Schleiermacher legszerencsétlenebb gondolata az volt, amelyből aztán a vallási gondolkodásnak teljes csődje következett be, hogy a vallásnak lényegét a kedélyi életbe, az universumtól való feltétlen függés érzetébe helyezte“, mely „universumnak alkotója és kormányzója az Isten“.

Mint látjuk tehát, szerzőnk művében találkozhatunk a problémáknak modern bölcséleti és középkori scholasticus átgondolásával és feldolgozásával. A bölcselők és rendszerek megítélésében is feletle egyoldalú. Így beszél és ír a szerző Paulsen ethikájának „abszurditásairól“,

Windelband „utálatos“ determinismusáról, Feuerbach „nyomorúlt“ teoriájáról, az absolut morál „phariseusi társaságáról“, mely jellemzések talán még sem illenek egy tudományos „philos. rendszernek“ a keretébe. Az ilyen „Kraftausdruckok“ a gyenge positionnak a benyomását teszik az olvasóra. Egy Baader, Günther, Hermes és más ker. kath. philosophusok korántsem éltek ilyen epithetonokkal. De hibái mellett is philos. compendiuma a legjobbak közé számítható, a melyből ellentétes álláspontunk mellett is sokat tanulhatunk. Műve élő bizonyosságul szolgálhat arra nézve, hogy az Aquinói Tamás-féle középkori böleseletből élő és táplálkozó modern scholastika még ilyen tudós férfúnak az ítéletét is megvesztegeti, mint a milyen Müller az újabb philos. írók között.

Dr. Szlávik Mátvás.

A XIX-ik század alapjai.

Houston Stewart Chamberlain. Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts. I—II. kötet. München (Bruckmann) 1899. 648 lap. Ára 12 márká.

Mint már a műnek címe is igazolja, a tudós szerző visszamenőleg hanyatló századunknak „alapjaival“, nevezetesen azokkal a mozgalmakkal, ideákkal és alakulásaival foglalkozik, a melyeknek a mi századunk eszmevilága egészen természetszerű folyományát képezi. Századunknak ama mintájával foglalkozik közelebbről, mely korántsem ma már a históriáé, hanem ideáival maig is századunknak alapját képezi, míg a 2-ik kötet magával a századdal foglalkozik kulturhistóriai alapon az egész vonalon. Kiváló tájékozottságot árul el a magát „tanulatlanak“ nevező szerző a philosophiában, a művészet- és világtörténetben, az anthropológiában, sőt a theológiában, úgy hogy a keresztyénségről, Pál apostolról, Ágostonról, Assisi Ferenczről és Lutherről adott jellemrajza a legszebbek közé tartozik.

Az ókori világnak „örökségét“ a hellén művészetben és philosophiában, a római jogban és Jézus megjelenésében látja, a melyre aztán az a „népkhaosz“ következik, a melynek zavarából szerinte a mai kultur- és vallásellenes materialista irányú zsidóság fejlődött ki. Az antik örökség első méltatlan örökösei a zsidók, a kikről adott jellemrajza sok helyütt találó, de még több helyütt igazságtalan, sőt ellenséges érzületű. „A semiták, de különösen féltestvéreik a zsidók, koldússzegények a valódi vallásban és erkölcsiségben“. Hogy az ilyen állítás „antisemitismust“ jelent „a tudományban“, azt hiszem, nem szorúl bővebb magyarázatra, s nincs is az az abnormis a szellemi és physikai világban, a mit szerzőnek sajátos történetbölesezeti módszere a múlt s a mai zsidóságra ne háritana. Az a világnézet vesztegette meg az ó-szövetségről adott rajzát is, sőt magát Jézust is, és annak szerző szerint is szűzies tisztaságú keresztyénségét elszakítja annak vallásos históriai alapjától, az ó-szövetségi kijelentéstől. A zsidóságnak a nyugati kulturvilágba való